

ПРАВО

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 34(09)-054.72 “192-193”

Токарчук О. В.

ОКРЕМІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ У 20-30-Х РР. ХХ СТ.

У статті проаналізовано ключові державотворчі погляди представників української міжвоєнної еміграції, науковий доробок яких становить значний інтерес. Сучасна історико-правова наука повинна використовувати ідеї видатних мислителів і правознавців, оскільки з'ясування історичних основ української державності відноситься до питання національної безпеки. Відзначено також, що для урівноваження суспільних протиріч важливе значення має не лише особиста, але й економічна свобода людини.

Ключові слова: історико-правова думка, міжвоєнний період, державність, український народ, влада.

Українська державно-правова думка міжвоєнного періоду в середовищі еміграції представлена багатьма видатними яскравими особистостями, такими як О. Бочковський, В. Старосольський, С. Дністрянський, О. Ейхельман, А. Яковлів, Р. Лашенко, С. Шелухін, В. Липинський, С. Томашівський, В. Кучабський. Їхні вчення розвивалися у конкретних історичних і політико-правових реаліях. Перебування поза межами своєї держави українські діячі вважали вимушеним і тимчасовим, тому не прагнули інтегруватися у місцеві суспільства, їхня діяльність здебільшого спрямовувалася на формування теоретичних засад для відновлення і подальшого розвитку української державності.

У Чехословаччині, зокрема Празі, були створені сприятливі умови для розвитку політико-правового та громадсько-культурного життя українських емігрантів. При визначенні політики щодо української еміграції ключове значення мали погляди президента Чехословаччини Т. Масарика та його однодумців (Е. Бенеша, В. Гірси та ін.). Завдяки їхній позиції вдалося реалізувати гуманітарний проект підтримки емігрантів з території колишньої Російської імперії. На той час Чехословаччина була однією з найдемократичніших країн Європи, а її лідер Т. Масарик (на цій посаді перебував з 1918 р. по 1935 р.) був добре поінформований про українські проблеми і співчував

національно-визвольній боротьбі українців. Про політику, літературу, мистецтво, науку, моральний, духовний характер кожного народу він висловлювався як про культурницькі питання, що повинні формуватися на національних основах. Т. Масарик приїздив до України, був знайомий з М. Грушевським, С. Петлюрою, В. Винниченком, а, значить, добре володів тогочасною ситуацією в Україні, розстановкою політичних сил. Знав особисто І. Франка, С. Колессу, К. Трильовського, С. Дністрянського. Крім того, президент Чехословаччини у минулому сам був емігрантом, тому добре знайомий зі складнощами емігрантського буття.

Методологічною основою даної статті стали праці Б. Андрусишина, І. Бойка, О. Головка, В. Гончаренка, В. Потульницького, С. Сворака, І. Усенка та інших, які сприяють осмисленню політико-правових процесів і мають важливе значення для подальшого їх аналізу. Проблеми, які стосуються видатних постатей української державно-правової думки висвітлюються у працях учених: В. Горбатенка, К. Вислобокова, А. Іванової, І. Кресіної, О. Кресіна, А. Кіянова, І. Музики, Є. Ромінського. Історико-правовій науці українських учених-емігрантів у міжвоєнний період присвятили свої історіографічні огляди Ю. Древницький, О. Івасечко, В. Кавальчук, М. Кармазіна, Г. Луцька, О. Мошак, О. Токарчук, Я. Турчин та ін. [1, с. 120].

За останні роки підготовлено ряд досліджень присвячених громадсько-політичній діяльності правознавців, громадських діячів у еміграції. Ці роботи стали корисними при з'ясуванні ролі державницьких концепцій мислителів як для української, так і західноєвропейської політико-правової і філософської думки.

У 1921 р. чехословацький уряд розробив і почав втілювати в життя “Російську програму допомоги”, яка передбачала надання матеріальної підтримки російським, українським, білоруським та іншим емігрантам і їхнім організаціям. Допомога емігрантам з України здійснювалася через Український Громадський Комітет, створений весною 1921 р. з ініціативи групи українських діячів. На реалізацію цієї програми з державних фондів Чехословаччини у 1921–1937 рр. було виділено понад 500 млн. крон. У 1923 р. Т. Масарик відкрито заявив, що Чехословаччина вважає своїм обов’язком збирати, зберегти й підтримати залишки культурних сил в емігрантському середовищі, що сприятиме перетворенню Чехословаччини на провідний слов’янський центр Європи.

Серед причин поступового згортання акції з середини 1920-х рр. був її тимчасовий характер, значне навантаження на державний бюджет ЧСР, наслідки світової економічної кризи, трансформація внутрішньої та зовнішньої політики Чехословаччини. Проте загалом статус емігрантів у цій країні був значно сприятливіший, ніж у інших.

Демократичні трансформації, які проходили в європейських країнах неодмінно повинні були торкнутися майбутньої України, але ментальні й національні особливості народу зумовлюють певну унікальність цих процесів. Морально-етичні основи українського народу в прагненні та розумінні понять “свободи й соборності” носять природний характер і відіграватимуть першорядну роль у майбутньому розвитку не тільки української держави, писали українські мислителі і правознавці в у мовах еміграції у 20-30-х рр. XX ст.

Ідеї представників української міжвоєнної еміграції щодо побудови національної держави є значущими, такими, що мають національно-державницьке значення. Як свідчить зміст наукових праць мислителів, діяльність їх спрямовувалася на: 1. відновлення державності, збереження та розвиток української нації, примноження національних надбань; 2. утвердження і подальший розвиток української правничої науки, окремих її галузей.

Правознавець С. Шелухін писав: слід юридично обґрунтувати й висвітлювати факти так, щоб правність суверенітету, державності й незалежності українського народу була б до очевидності доведеною і переконливою. Як юрист, він наполягав, що для українського народу право державного суверенітету відновилося не тільки внаслідок зречення царя та

звільнення від присяги підданства, а і з договірних підстав акту 1654 р. Легальним зв'язком між Україною та Росією була лише особа царя-протектора. Наголошував, що 28 лютого 1917 р. український народ на підставі свого історичного права і юридичних наслідків зречення царя та звільнення від присяги правовим шляхом відновив свій суверенітет над самим собою і правовим шляхом відновив свою українську державність [9, с. 22].

З цією концепцією не погоджується історик права Лев Окиншевич, наголошуючи на тому, що “державну організацію український народ зберіг і після 1654 р. Спиратися на правну основу акту 1654 р. навряд чи доцільно, бо цей акт постійно порушувала російська сторона. Він пише: “До 1917 р. Україна дійшла після більш ніж столітнього повного підкорення. Ця обставина, а також те, що згадана концепція давала би правову підставу для відновлення держави тільки землям, які входили до складу гетьманської держави, отже, для решти української території такої правової бази не давали б, – примушує цю концепцію відкинути це тим більше, що визволення України і будівництво держави мали б початися і в тому разі, коли б український народ ніколи раніше своєї держави не мав. Учений підтримує погляд, що правовою підставою була норма природного права, яка визнає за кожним народом рівне право на державотворчість. В епоху революції український народ мав усі підстави скерувати свої зусилля на досягнення цієї мети” [7, с. 308].

Так, прийняття Четвертого універсалу стало визначною подією для українського народу. Сучасні учені справедливо стверджують, що така подія відкрила шлях до подальшої розбудови держави за прикладом західних демократичних держав [3, с. 37].

Історико-правові підстави незалежності українського народу є доведеними, однак, правові факти сто років тому не стали вирішальними, адже ні юридичні доводи С. Шелухіна, ні проголошення Української Народної Республіки Четвертим універсалом (9 (22) січня 1918 р), яку визнали багато країн не стали вирішальними у тодішній політиці для незалежності України.

Доцільно згадати актуальні ідеї В. Кучабського, про те, що українська еліта повинна підпорядкуватися державним інтересам, варто позбавитися демагогії, визначити на законодавчому рівні суспільну мораль як основу для ліквідації партійних і групових протиріч. Концентрація всіх сил на підвищенні якісного рівня освіти та вихованні молодого покоління з метою розширення його світогляду, повернення до християнських цінностей України, активні пошуки з-поміж народу людей з вродженою шляхетністю духу, почувань і волі, духовного споріднення представників нації, що прагнуть до освіти і культури стануть запорукою та міцним ґрунтом у розбудові української державності, уважав В. Кучабський [8, с. 167].

Актуальним є твердження В. Кучабського про залежність успіху побудови держави від здатності українського народу до консолідації, тобто почуття єдності та солідарності.

Науковий доробок представників українського національно-демократичного напрямку актуалізується з огляду на сучасні події. Народ покликаний стати творцем права у державі, писав С. Дністрянський, яка є “видимим організмом народної спільноти”, слід досліджувати й вивчати усі вияви правової творчості народу, урівноважувати наявні протиріччя, розмежовувати різні сфери інтересів, щоб спрямувати правотворчість народу в “спільне русло загального народного добра” [4, с. 20]. Держава повинна здобути перш за все внутрішню силу, зовнішня сила стане певним наслідком внутрішньої (С. Дністрянський); дотримання державою принципу повної соціальної справедливості (О. Ейхельман). Основою будь-якого суспільства є вільна людина, яка повинна володіти можливостями для реалізації своїх здібностей, виконання життєвих завдань. Держава повинна охороняти, підтримувати, забезпечувати це прагнення, створюючи та унормовуючи для суспільної користі такий “порядок співіснування вільних громадян”, що перешкоджає зловживанню особистою волею, якщо протиправна дія несе загрозу окремим громадянам і суспільно-державному загалу. Практичне значення має концепція

правової держави В. Старосольського, який переконаний, що варто зважати й вивчати прогресивні здобутки людства у державній та правовій сферах, до аналізу яких власне і звертався вчений.

Реалізація принципу “економічної” свободи за С. Дністрянським відбудеться тоді, коли державна влада справедливо розділить блага, взявши під опіку економічно слабших; держава має право обмежити “індивідуальну ділову свободу поодиноких людей” у тому випадку, якщо постає важлива мета для суспільства, в той же час, загальний економічний порядок держави має спиратися на приватну власність.

Погляди представників українського консерватизму не втрачають актуальності зважаючи на сучасні події. Зокрема, В. Липинський писав, що українотворчі активні елементи в Україну приходять з Європи, а не з Азії, проте, щоб зреалізуватися, український народ повинен звільнитися як від Росії, так і від Заходу; “...одсепаруватись од Польщі, так щоб не утопитись в Руськім морі – вісь проблем, остаточного розв’язання якого не знайшло українство в протязі тисячі літ” [2, с. 115].

В. Липинський стверджував, що завоювання лежить в основі будь-якої держави. Зовнішнє чи внутрішнє, воно буде завжди тим кульмінаційним пунктом політичної боротьби за владу, яку здійснює народ на окремій території, від чого й виникає нова держава, збудована на руїнах старої. Учений переконаний, для того, щоб унаслідок завоювання встановилася і закріпилася місцева державна влада у бездержавному суспільстві, войовнича державотворча верства, що здобуває владу, повинна мати підтримку підкореного народу, котра проявляється: 1. у матеріальній підтримці, яку повинні надавати своїй місцевій владі виробники продукції; 2. у моральній підтримці, яку повинні надавати місцевій владі ідеологи. В історії України, за словами автора, таких випадків не було. Тому місцева влада не могла одержати серед населення авторитету законності, необхідного для її існування [6, с. 382, 436].

Закон, згідно поглядів представників українського консерватизму, забезпечується узаконеною державною владою, так званого “узаконеного духовного авторитету і узаконеної організаторської здатності виробників продукції (а це влада меча, ідеологія та продукція), які своїми взаємовідносинами на окремій території і в окремій державі, всі разом, закон цей створили”. Влада і творці продукції, ідеології в суспільстві, яке цю владу визнає законною, задоволене нею, “творять консервативну, як державну, так і громадську опору закону” [6, с. 386-387].

С. Томашівський вбачав в українській культурі західне коріння; стверджував, що “Галичина була завжди кордоном між Сходом і Заходом”, сягаючи корінням Київської Русі. С. Томашівський виходив, на нашу думку, з тогочасного сприйняття Галичини, як П’ємонту українського національного відродження в оцінці Михайла Грушевського, інших українських інтелектуалів, які знайшли тут прихисток спочатку від переслідувань Російської імперії, а згодом більшовицької влади. Очевидно на його позицію вплинула окупаційна політика російської адміністрації в період Першої світової війни, коли українське населення, духовенство УГКЦ були піддані гонінням, арештам і репресіям.

С. Томашівський відводить ключове місце Галичині у майбутньому державному проекті, підтверджуючи свої погляди наступними словами: “Територія Галичини була наперед одним із улогових каменів староруської держави; далше одною з сил, що довела сю першу передотечницю нинішньої Росії до розкладу; пнем коло котрого виросла могутня галицько-володимирська держава – перший вислів політичного сепаратизму українських земель від московських, перша реальна основа в розвитку української національної ідеї; вона була довгий час передмурем Угорщини від монгольського варварства; страчена на річ Польщі, стала угловим каменем у будові польсько-литовської унії – сеї другої передотечниці нинішньої Росії, при розпаді Річи Посполитої отсей многоважний середньоевропейський вузловий кут і вихідні до сходу ворота дісталися наддунайській монархії – неначе бог історії дарував їй чудесний перстень...” [10].

Доцільно сьогодні зважити на висновки С. Томашівського, що основною причиною втрати Україною своєї державності була внутрішня органічна слабкість українського народу, тому, з його погляду, навіть зовнішня геополітична ситуація не допомогла б уникнути руїни, оскільки була відсутня єдина, спільна для всього українського народу національна державна ідея, бракувало політичної, економічної і культурної рівноваги між селом і містом.

Сьогодні існує значна потреба у здійсненні величезної культурно-освітньої, просвітницької роботи серед населення, як запевняв С. Томашівський, своєрідна організація праці. Важливість політики “дрібно́ї праці”, підготовки українського суспільства для державотворчої праці.

У державотворчих проектах української еміграції міжвоєнного періоду стосункам між державою і церквою відводилося важливе значення. Цікавим для сьогодні є Проект конституції основних державних законів УНР, 1921 р., який розробив О. Ейхельман, зокрема, в частині врегулювання відносини між державою і церквою [5]. Правник уважав, що церква повинна триматися осторонь політики. Релігійну пропаганду будь-якого релігійного об'єднання пропонував заборонити під загрозою покарання – ув'язнення на пів року. З такими ж наслідками заборонити священикам чи проповідникам ганьбити іншу віру в церквах, зібраннях для молитви чи при відправі релігійних обрядів. О. Ейхельман був прихильником співпраці всіх релігійних організацій в Україні. Жодні релігійні догмати в будь-якій з релігійних організацій не можуть змінювати на території держави законів, які створює держава, закономірних вчинків влади та судових вироків [5, с. 83].

З погляду представників національно-демократичного напрямку, відносини між державою і церквою повинні регулюватися правом, яке не можуть уособлювати релігійні догми.

Отже, ідеєю, яку не оминула жодна з течій історико-правової науки – це ідея створення і відновлення втраченої української державності. Представники демократичного напрямку вважали природним правом нації мати для розвитку такі самі умови, які мали всі інші державні нації. Консервативно налаштовані діячі, відстоюючи українську державність, обґрунтовували повернення відібраних в українців у минулому прав. Значний інтерес сьогодні становлять роздуми вчених-емігрантів про майбутнє держави, які поєднувалися з аналізом та узагальненням причин невдач українців у практиці державотворення. У їхніх працях державно-правові концепції постають як філософія та програма творення національної держави.

Використані джерела:

1. Андрусишин Б. Культурно-освітній фактор у державотворчих процесах Української Народної Республіки доби Української Центральної Ради. *Право України*. 2017. Т. 11. С. 117-135.
2. В'ячеслав Липинський та його доба: Книга перша. Наукове видання. / упорядники: Т. Осташко, Ю. Терещенко. Київ Темпора, 2010. 560 с.
3. Гончаренко В. Утворення Української Народної Республіки як важливий етап на шляху до незалежності України. *Право України*. 2017. № 11. С. 32-39.
4. Дністрянський С. Нова держава. Видавництво “Українського скитальця”. Відень – Прага – Львів, 1923 р. 29 с.
5. Ейхельман О. Проект конституції основних державних законів Української Народної Республіки. Видавництво С.У.Д., 1921 р. 104 с.
6. Липинський В. Листи до Братів-Хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму. Відень, 1919-1926, 580 с.
7. Окиншевич Л. Визвольна боротьба і українська новітня держава та право. *Хроніка 2000*. Вип. 27-28. Київ, 1998. С. 308.
8. Потульницький В. Історія української політології (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці). Київ: Либідь, 1992. 232 с.
9. Шелухін С. Історично-правні підстави Української державності. Вінніпег, 1929. 28 с.

10. Ясь О. Українська минувшина у галицькій апології С. Томашівського. URL: <http://www.myslendrevo.com.ua/uk/Sci/History/HistorianAndStyle/6/1.html> (дата звернення: 16.02.2020).

Tokarchuk O. Certain provisions of the Ukrainian formation of the state in the scientific heritage of representatives of Ukrainian emigration in the 20-30s. XX century.

The article analyzed key views on the formation of the state of representatives of Ukrainian interwar emigration, whose scientific potential is of considerable interest. Modern historical and legal science should use the ideas of outstanding thinkers and legal scholars. Clarification of the historical foundations of Ukrainian statehood refers to the issue of national security. It is also noted that not only personal but also economic freedom of the person is important to balance social contradictions.

Keywords: historical and legal thought, interwar period, statehood, Ukrainian people, power.

УДК 341.231.12

Губань Р. В.

РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ МИРУ В СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ

У статті доводиться, що єдиною головною причиною ведення війни на сучасному етапі є бажання певних політичних (зазвичай корумпованих) режимів залишатися при владі будь-якою ціною, в тому числі шляхом мобілізації виборців шляхом ведення загарбницьких війн. Таким чином, на мешканцях планети лежить завдання не лише поширювати ідеали миру, але й боротися за утвердження демократичних цінностей у світі. Адже це є шлях до світу без війни.

Ключові слова: війна, Греція, Єгипет, мир, релігія, Рим, стародавній світ.

В умовах агресії Російської Федерації проти України, коли гинуть тисячі людей, поранені десятки тисяч, сотні тисяч лишають свої домівки, а мільйони страждають через зменшення валового внутрішнього продукту держави, проблема миру з умоглядної стає цілком реальною і набуває гострої політичної значущості. Отже, потрібно проводити наукові дослідження, які мають наближати цей стан. Культура миру, як це не дивно (з огляду на тотальний міжнародно-правовий нігілізм) сягає своїм корінням ще стародавнього світу. Таким чином, ми вважаємо за доцільне продемонструвати, що витоки миру сягають стародавнього світу і війна в ХХІ сторіччі є очевидним анахронізмом.

Проблемами миру в стародавньому світі займалася значна когорта вчених. Їх інтерес пояснювався бажанням довести алогічність ведення завойовницьких війн. Тому і зарубіжні вчені П. Дюпон та Г. Мейн займалися питаннями війни та миру. Прикметно, що роботи в яких піднімалася проблематика культури миру писалися і в Російській імперії. Це праці таких вчених: А. Вязігіна, О. Ейхельмана, Л. Комаровського, Ф. Мартенса, О. Переговського, М. Таубе. Ця проблематика знайшла місце і в роботах радянських вчених Ю. Баскіна, Д. Фельдмана, Є. Коровіна. Активно міжнародним правом в стародавньому світі займається сучасна українська дослідниця професор О. Буткевич. Деякі питання історії міжнародного права досліджують професори В. Денисов та О. Мережко, а також кандидат юридичних наук К. Савчук.

Виклад основного матеріалу. Як це не парадоксально, але, незважаючи на всі жахіття війни людство майже постійно перебувало у збройному протистоянні. Так, П. Дюпон стверджував, що із 3400 років письмової історії війн не було лише 250 років [16, с. 56]. Фактично про це ж говорить і Мейн: “Не мир, а саме війна була природним, первісним і стародавнім станом. Війна є настільки ж давнім поняттям, як і саме людство, а ось мир є сучасним винаходом” [20, с. 8].